

CSILLIK Péter: A bankszabályozásról és a magyar bankok nyereségéről

Bevezetés

A bankok nyeresége (profitrátája) sok tényezőtől függ, néhány kulcspontra azonban megragadható, ilyen a tőkeáttétel, a kamatmarge, a működési költség és az egyéb bevételek alakulása. A dolgozatban pontonként egy – egy kérdést elemzünk, vizsgálva a tegnapi, a mai és holnapi banki profitkilátásokat.

Az I. pont a tőkeáttételről szól. A bázeli minimális szabályozói tőkekövetelmény a tőkeáttételt jelentős mértékben befolyásolja, így elsőként ezt elemzem. Arra a következtetésre jutok, hogy jóléti szempontból helyes szabályozói döntés volt Bazel I. meghozatala, de nem magától értetődően helyes Bazel II. teljes körű alkalmazása az EU-ban. Kitérek arra kérdésre is, hogy a 8 %-os számérték mit jelent a szektorsemlegesség szempontjából.

A II. pontban körbejáróm a 2000-es évekbeli magasnak tűnő magyar banki profitráta ügyét, és azt állítom, hogy az elmúlt bő évtized átlagát véve a magyar profitráta nem nagy, hanem - évtizedes átlagot tekintve – éppen hogy kicsi az EU bankok profitabilitásához képest. A hatékonyan megnyesett banki működési költségek kerülnek kicsit alaposabban vizsgálat alá.

A III. pontban folytatom a profitabilitás vizsgálatát, és egy modell segítségével tanulmányozom azt, hogy a profit két alapvető összetevője (kamattörzs és működési költség) miként függhet a hitel/GDP arányától, és ennél fogva miként várható, hogy a magyar banki nyereség leszálljon az EU-s banki nyereségráta szintjére. Szó esik még az egyéb bevételek várható alakulásáról is.

I. Bázeli kérdések

A) Gazdasági szabályozás általában. A gazdaságszabályozás elméleti irodalmának két iskolája van, az egyik szerint a társadalmi jólét növekedése végett érdemes szabályozni, míg a másik iskola szerint a lobbik a szabályozáson keresztül rossz helyzetbe hozzák a lobbik kívüli versenytársaikat és a fogyasztókat, javítva ezzel saját helyzetüket. Ha a két iskolát együtt akarjuk tárgyalni, akkor négy lehetőséget vizsgálhatunk: 1) társadalom és szabályozott egyaránt nyer, 2) társadalom nyer és szabályozott veszít, 3) szabályozott nyer és társadalom veszít, 4) erős képzelőerővel rendelkezők számára, mindkettő veszít. Amellett próbálunk érvelni, hogy gyakran az először 1 majd 2, illetőleg először 1, majd 3 változat bekövetkezését várhatjuk. Mivel a szabályozás tranzakciós költsége a fogyasztók tárgybeli megdolgozása és azt már az első szakaszban elvégezték, ennek folytán úgy lehet 3-t keresztülérőszakolni, hogy gyakorta észre sem veszi az, akinek a kárára történik.

Társadalmi jóléti szempontból szabályozni akkor indokolt, ha a társadalmi költségek és magánköltségek, valamint a társadalmi hasznok és magánhasznok jelentősen eltérnek egymástól. Ha a javak és szolgáltatások fogyasztásából racionálisan kizárható az, aki nem fizet, valamint a fogyasztás individuálisan történik (ez a tiszta magánjóság definíciója), akkor nem indokolt állami beavatkozás (beleértve a szabályozást), ellenkező esetben javítható a helyzet. a) **Tiszta közjóság esetén** közösen fogyasztják el a jóságot, és a nem fizetők kizárása racionálisan nem oldható meg, ilyen szolgáltatás tipikusan a honvédelem; más kérdés

hogyan az állami szerepvállalás milyen formát ölt. (Van, amikor természetbeni adóként minden férfi fegyverrel harcol, és van, amikor kevés számú jól képzett fegyveres harcos az adókból begyűjtött pénzből fedezett jó fizetésért, drága technika felhasználásával küzd; ez a két forma évezredek óta váltja egymást.) b) **Vezetékes szolgáltatásokra** (út, vasút, víz, elektromos hálózat, stb.) jellemző, hogy együttesen fogyasztják, és a nem fizetők kizárhatóak a fogyasztásból. Óriási lekötött tőke és közel zérus határköltség mellett úgynevezett természetes monopóliumok alakulnak ki, amelyek szabályozás hiányában monopolista profitot érnek el kevés termelés és magas árak mellett. A 20-ik századi szabályozásban tipikus volt, hogy az állam a monopolárnál alacsonyabb árat szabott meg, amivel –logikája szerint - arra kényszeríti a vállalatot, hogy a szolgáltatást éppen addig a határig nyújtsa, mint ha nem is monopolista lenne. Árelemeléskor infláció mínusz 2%-ot emelhetek, mivel évi 2% hatékonyságtöbbletet a vállalatnak teljesíteni kellett. A 21. századi szabályozás versenyszimuláció helyett az eszköz nélküli verseny kikényszerítését tartja a hatóság feladatának, amikor is bárki ajánlatot tehet, hogy reális árak mellett bérbe veszi az eszközállományt, és azon jobb szolgáltatást nyújt, mint az aktuális szolgáltató. c) **Humántőke típusú szolgáltatások esetén** (oktatás, egészségügy, nyugdíj) a 20. századi szabályozás sok esetben azon alapult, hogy az állam adóztatási kényszerrel egyetlen alapba vont a jövedelemmel rendelkezők jövedelmének adott százalékát, majd azt újraosztotta öregeknek nyugdíj, betegeknek gyógyítás, gyerekeknek oktatás formájában. Ez tipikusan állami tulajdonban lévő szervezetek által (iskolák, kórházak), állami munkavállalók (tanárok, orvosok) közreműködésével, és pénzügyi transzferek (országos egészségügyi és nyugdíjpénztárak) formájában valósult meg. A modern szabályozás esetén az egyének saját biztosítási szükségleteiket fedezik évtizednyi elő-takarékossgal (nyugdíjpénztárak), a pénztárak és egyéb szervezetek (orvosok, tanárok) egymással versenyeznek, érvényesül a fogyasztói kontrol. Nem egyértelmű, hogy ebben a jószág- és szolgáltatástipológiában pontosan hol helyezkedik el a **bankszolgáltatás**, bizonyos azonban, hogy jelentős extern hatásai miatt nem tiszta magánjószág, és így valamilyen szabályozásra vár.

Stigler (1989) szerint a szabályozás mögött más logika rejlik, vagyis nem a társadalmi jóléti szempont érvényesítése a meghatározó szempont, éppen ellenkezőleg: a szolgáltatást nyújtók lobbiként elérik, hogy az állam belépési korlátokat helyezzen el, ezzel védje a bent lévő szolgáltatók érdekét a belépni szándékozó szolgáltatókkal és a fogyasztókkal szemben. A politikusok választásokkor nagyobb eséllyel számítanak a strukturált termelői csoport erős támogatására, mint a nagy számú nem strukturált fogyasztói támogatásra, ezért időről – időre túlszabályozás jön létre egyes területeken. Nézzük, hogy mi igaz mindebből Bazel I. és Bazel II. viszonylatában?

B) Bankszabályozás A szabályozás, szabályozást szül. Egyes elméletek szerint a bankiparban eleinte (középkori Itália, 18. századi skót bankok) erős önszabályozás működött, a bankok maguktól is vigyáztak arra, hogy elegendő tőkék legyen, csak a huszadik századi állami támogatás (felelősség a betétek védelméért, a bankcsődök elfojtásáért) vezetett oda, hogy a bankok mind inkább moral hazard által motivált tevékenységbe kezdtek. „Ha az állam fedezi a kockázatot, akkor zérus tőkével érdemes banki tevékenységet folytatni.” Mivel terjedt a moral hazard, (ami a puha költségvetési korlát egyik esete) így az állam már bankszabályozásra kényszerült.

Bazel I. logikus lépés volt, a globalizálódó gazdaságra uniformizált tőkeszabályozást kínált, mivel a bankok *önkéntes tőketartási készsége* kisebb volt, mint amit a közhaszon indokolt. A világ az 1970-es évek elejétől jelentősen megváltozott. Véget ért a háború utáni rekonstrukcióval összefüggő gyors növekedés a fejlett országokban (pl. Németországban,

Olaszországban, Japánban), megkezdődött a korábban ismeretlen mennyiségű működő-tőke áramlás mind a fejlettek között mind a centrumból a perifériába, felbomlott a stabil árfolyamok rendszere, áruk – árfolyamok – kamatok volatilitása megugrott, ezt követően (egy évtizednyi ráhagyással) a volatilitás ellen védelmet nyújtó derivatívák használata kivételből szabállyá vált.

Bázel I. szabályozási filozófiája nemesen egyszerű volt, legyen éppen 8 %-os a minimális tőkekövetelmény, és ne kérdezd, hogy miért ennyi. Most megkíséreljük magyarázni ezt az értéket. Cookot annak a bizottságnak a vezetésével bízták meg Bázelben, amelyik végül javaslatot tett a tőkekövetelmény megállapítására, milyen szempontok alapján dönthetett a 8 % mellett? (Valójában közömbös, hogy mire gondolt Cook, a kérdés az, hogy ha arra gondolt volna, amit a következő pontban levezetek, akkor racionálisan gondolkodott volna-e?)

Cook szempontnak tekinthette, hogy az iparágak között a kockázattal súlyozott reálprofitráta (ROE) ne térjen túlságosan el egymástól, így azt az értéket kellett elvileg meghatározni, amelyik erre a kiegyenlítő szerepre alkalmas volt. A dolgozat későbbi pontjában bemutatom, hogy az EU bankjainak 1994-2004 közötti reálprofitrátája nagyjából 7,5 % volt, míg az USA-ban az 1926-94 közötti időszakban a vállalati részvények éves átlagos reálhozama 8,9 % volt. Ha azért volt a Bázel I. tőkekövetelménye éppen 8 % mert ennél az értéknél esik egybe a vállalati és a banki profitráta, akkor ez az ágazatközi profitráta semlegesség szempontjából jól védhetővé teszi a Cook – bizottság döntését, amire örök hálával tekint a bankszakma. Valószínűleg biztonsági szempont alapján széles sáv állt Cook rendelkezésére, úgy gondolom, hogy például egy 6-16 %-os sáv bármely pontját választhatta volna, mégis 8 % mellett voksolt, miért? Nézzük meg ezt a kérdést kicsit részletesebben is!

A banki – adózatlan - nyereség egyenletét nagyfokú leegyszerűsítés mellett a következőképpen írhatjuk fel: $R \cdot E = H \cdot i + G - B \cdot b - M$, ahol R a banki profitráta (ROE), E a saját tőke, H a hitelállomány, i a hitelkamatláb, G az egyéb bevétel, B a betétállomány, b a betéti kamatláb, M a működési költség. Mivel ebben a modellben eszközoldalán csak hitel, forrásoldalán csak betét és saját tőke található, vagyis $H = E + B$, így a fenti egyenlet átrendezésével adódik, hogy $R = b + [H/E] \cdot [i - b + (G - M)/H]$. Érett bankrendszerek és érett gazdaságok esetén az eszközarányos működési költség (itt M/H) nem nagyon tér el a kamatmargótól (itt $i - b$), a betéti kamat nem túl magas, így R profitráta értéke jórészt attól függ, hogy az eszközarányos egyéb bevétel (itt G/H) milyen tőkeáttétellel (itt H/E) kerül felszorzásra. Helyesen szabta meg a Cook – bizottság a H/E szorzó értékét (legyen $E/H > 8\%$), mivel a választott szorzó esetén a jelek szerint a banki és egyéb ágazati profitráták elég közel esnek egymáshoz.

A 21. század sajátossága a tömegigényeket kielégítő tömegtermelésről az egyéni igényekre való átállás, amelyet a modern informatika mellett szintén tömegméretekben (átállás a fordizmusról a toyotizmusra) lehet kielégíteni. Ez a bankszabályozásban azt jelenti, hogy adott bankbiztonságot kevesebb tőke mellett is el lehet érni, vagy adott tőke felhasználásával nagyobb biztonság is teremthető. A kereskedési kockázatok Bázel I-be való beemelése esetén jelentkezett először az igény, hogy tömegszabályozás helyett individuális szabályozás érvényesülhessen, ez 3-as büntető súly mellett vált lehetővé, (a formális és univerzális előírásokhoz ragaszkodó németek 5-ös és az innovativitást támogató amerikaiak 1-es szorzója eredményezte a kompromisszumos 3-as szorzót), és ezzel elszabadult Bázel II. szelleme.

C) Bazel II. Az új szabályozási koncepció az volt, hogy minden hitelintézet és befektetési vállalkozó köteles legyen alkalmazni az előírásokat, háromféle kockázatot kezeljenek (hitel, piaci és működési) mindegyiket többféle módszer segítségével. Mindezt tetézte még az anyabank és leánybank csoportlehetősége, ami így már igen sokféle lehetséges kimenetelt ad, és ez mazsolázáshoz (szabályozási arbitrázshoz) vezetett volna. Előbb ezért meghirdették az arbitrázsmentes szabályozást, majd időlegesen mégis engedélyezik, mivel az új elv, hogy mindenkit bonyolultan szabályozni kell, egyúttal a kivételeket is megteremti. Ha például egy kis takarékszövetkezet „bázelezni” kezd, prognosztizálható a szabályozási probléma. Analógiával megvilágítva a kérdést: helyes az, hogy ha sztrádát építenek, akkor kötelezően ráterelik a kamionokat, de nagy baj keletkezik, ha a biciklistákat is bekényszerítik a leálló sávra. Az amerikaiak hamar felismerték, hogy a nemzetközi tevékenységet végző bankkamionokat kell Bazel II. sztrádájára kötelező erővel felterelni, (néhány komolyabb kocsis odamehet, ha rendben van a felszerelés), de célszerűtlen – főként a II. és III. pillér miatt – minden szervezetet odairányítani.

Bazel II. kritikus keresztmetszete várhatóan nem az I. pillér lesz önmagában, vagyis nem a validálás, hanem a validálás validálása (felügyeleti elfogadás), és a lényeges adatok nyilvános közzététele. A felügyelet nem lesz könnyű helyzetben, minden bankkal kötelező jelleggel foglalkoznia kell, fél év alatt áttekinteni, hogy melyik területen milyen szabályozás végzésére képes az adott szervezet, (adatok megbízhatósága, módszer értékelése, a szervezet megfelelő elrendeződése, ami lehetővé teszi, hogy az osztályozást független szervezet végezze és a vezetés jól tájékozott legyen), és emellett állandó kapcsolat az anya felügyeletével. A csak leírt szabályokat (és azok végtelen tömegét) kedvelő németek kezdték a lobbizást, és elérték, hogy megváltoztassák a standard esetben a kisvállalkozások besorolását, vagyis hogy külső minősítés nélkül 100% helyett 75%-os súlyt kapjanak. Rövid idő elteltével előfordulhat: a franciák például támadást indíthatanak majd annak érdekében, hogy a mezőgazdasági kisvállalkozók ennél kedvezőbb besorolást kaphassanak, mivel annyi támogatás van a birtokon, hogy jóval kisebb a kockázati kitettség, mint egy ipari kisvállalkozás esetén...

Úgy tűnik, hogy nem válik átláthatóbbá a világméretű bankszabályozás attól, hogy a fejlett és gyorsan fejlődő világ háromnegyede Bazel I-et alkalmaz, míg az EU Bazel II. mellett kötelezi el magát. Voltak akik úgy vélték, talán célszerű lenne az EU-ban is előbb tapasztalatokat gyűjteni a bankkamionok esetén, és csak utána kiterjeszteni a rendszert a kisebbekre. Az EU elfogadhatta volna Bazel II-t úgy is, hogy az azokra a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozik, amelyeket a nemzeti felügyelet odasorol, a többiek maradtak volna eredeti helyzetükben. Nem ez történt.

D) Bazel II: hazai válaszok Többször felmérték, hogy a magyar bankok mit választanak. Jelenleg úgy tűnik, hogy a bankok nagyobb része a belső minősítési módszert kívánja vagy azonnal, vagy néhány év felkészülés után választani. Mennyire tudott erre felkészülni erre a PSZAF? Hogy áll a felügyelet a közös adatbázisok elfogadását illetően, milyen szervezeteknek szabad közös adatbázist használni? Hogy áll az iparági veszteségráta függvény megalkotása/elfogadása? Ki és hogyan vizsgálja az OTP azon leánybankjait, amelyek az EU-n kívül találhatók, amikor az OTP csoportszintű megfelelését vizsgálják?

A direktíva hatékony beillesztése érdekében jogi szempontból van mit tenni. A mai magyar szabályozásban a biztosítékokkal szembeni követelmények (jogi bizonyosság, közvetlen hozzáférhetőség, értéktartóság) nem teljes körűen kielégítettek. (Például jelenleg, ha az adóssal szemben felszámolási eljárás indul, a zálogjogosult a zálogtárgy értékesítéséből befolyt vételárból csak 50 %-ot kaphat meg, de azt is csak akkor, ha a zálogjogot a

felszámolás megindítása előtt legalább egy évvel kikötötték. A zálogtárgyak értékesítésekor a bírósági végrehajtás jelenleg 6-18 hónapot vesz igénybe.

Ahhoz, hogy egyáltalán formálisan befogadja a magyar jogrend a direktívát, módosítani kell a Hitel- és pénzügyi törvényt, a Tőkepiaci törvényt, a szakosított hitelintézetekre vonatkozó törvényeket és rendeleteket (kereskedési könyv vezetése, minősítés, tőkemegfelelés). Ezzel szemben a direktíva valóban bankbarát befogadáshoz pedig szükséges a biztosítékok kellő alkalmazása érdekében a csődtörvény, a nettósítási szabályok, kockázatcsökkentő technikák, zálogjog, Ptk, Áht módosítása, valamint - a bankcsoporton belüli adatkezeléshez - az Adatvédelmi törvény szigorú előírásainak oldása. Nagyon kevés az idő, igyekezni kell.

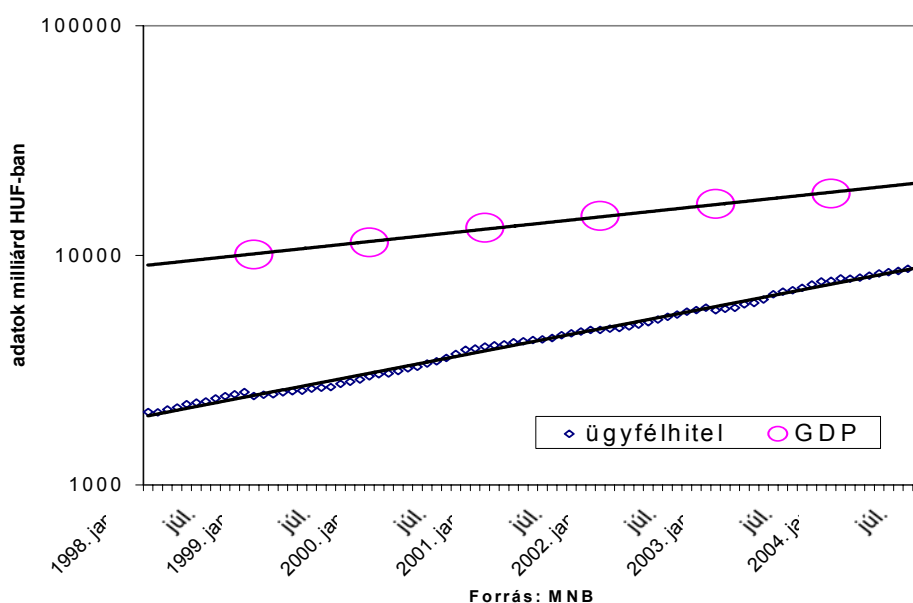
Stigler gondolatát úgy adaptálhatjuk, hogy a nagyobb és erősebb bankok nyernek a szabályozással, miközben a kisebbek és klienseik egyelőre versenyhátrányba kerülnek, aminek a végén nagyobb és erősebb szolgáltatók maradnak a piacon. A másik (szabályozásbarát) iskola szerint mindenki nyerni fog Bázeli bevezetésével, a kockázatérzékenység növekedése csökkenti a tőkekövetelményt, gyorsítja a gazdasági növekedést és az EU versenyképességét. Húsz év és kiderül, hogy kinek volt igaza.

II. Banki nyereség Magyarországon

Az elmúlt években megnőtt a hazai bankok aktivitása, hitelállománya és nyereségessége egyaránt. Az **ügyfélhitelek** már hatodik-hetedik éve kétszer olyan gyorsan növekednek Magyarországon, mint a **nominális GDP**. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy a folyó áras GDP az utóbbi években csekély kitérések mellett évi 13%-kal, míg az ügyfélhitelek évi 25%-kal növekedtek.

1.sz. ábra
GDP és hitelállomány alakulása Magyarországon

Folyóáras GDP évi 13 %-kal, ügyfélhitelek évi 25 %-kal
növekedés 1998-2004. között

Ebben az öt évben jelentősen megváltozott az ügyfélhitelekben belül a háztartások részaránya. Míg 2000 elején az ügyfélhiteleknek mindössze **egyhetede** volt a háztartásoké, addig 2004 őszére már az **egyharmada**, vagyis az ügyfélhitelekben belül öt év alatt a háztartási hitelek egyhatedes részaránya egyharmadosra növekedett.

A nem pénzügyi vállalatok hitelállományának növekedése 2004-ben lassult, (2001-ben 9,5%-kal, 2002-ben 5,9%-kal, 2003-ban 19,6%-kal), 2004-ben 13,2%-kal növekedett. A devizahitelek aránya nagy és növekvő, 2003 januárjában a devizahitelek 35%-os részaránya nem pénzügyi vállalatok összes hitelállományán belül közel egyenletes sebességgel 43%-osra növekedett (vagyis negyedévente 1%-ponttal nőtt a devizahitelek részaránya). Az éven belüli hitelek állománya 4,8%-kal, az éven túli hiteleké 19%-kal bővült 2004-ben.

Az egyéb monetáris intézmények által nyújtott **háztartási hitelek** állományának növekedése – a lakáshitelek állami támogatásának 2003 végi szigorításával, és a nettó reálkeresetek 2004 évi stagnálásával összefüggően - 2004-ben jelentősen lassult, ezen belül – több okra visszavezethetően - a devizahitelek részaránya megugrott. A háztartási hitelek 2001-ben 46%-kal, 2002-ben 67%-kal, 2003-ban 61%-kal, 2004-ben 28%-kal növekedtek. A hitelállományon belül a devizahitelek aránya 2003 januárjában 3,5%, 2003 decemberében 4,3%, 2004 decemberében 12,6%-os volt.

A háztartási hitelekben belül a **lakáshitelek** aránya a 2000 januári közel egyharmadról 2003, januárban több, mint felére emelkedett, majd 2003 decemberére közel kétharmados részarányt ért el, ami 2004 decemberére valamelyest csökkent. A lakáshitelek részarány-növekedése alapvetően nem a fogyasztási hitelek arányát változtatta meg (az 2000. januárban 31%-os, 2004 decemberében 24%-os részarányval rendelkezett), hanem az egyéb hitelekét. A kedvezményes lakáshitelek 2003. évi szigorítását követően is az állomány folyamatosan növekedett, a 2004. végi állomány 27%-kal haladta meg az egy évvel korábbi értéket.

A vállalkozói és háztartási hitel – és betétkamatok 2004-ben is a jegybanki alapkamat alakulását követték, ezen belül a vállalkozói hitel-, betét, és a háztartási betétkamatok egy hónapon belül követték a jegybanki kamat változását, míg a háztartási nem fixált kamatok egy-két hónapos késlekedéssel igazodtak a jegybanki alapkamat változásához. A **vállalkozói hitel- és betétkamatok** egyaránt gyorsan és teljes körűen igazodnak a jegybanki alapkamat változásához, a jegybanki alapkamat havi átlagos értéke és a piaci kamatok között erős a korreláció 2003-04-ben. A **háztartási hitel-és betétkamatok** esetén a kapcsolódás kevésbé volt szoros az alapkamathoz. A betéti kamatok azonnal igazodnak az alapkamat változásához, de a hitelkamatok esetén kamatfixáció mellett csekély az együttmozgás, és ahol változóak a kamatlábak, ott az egy-két hónappal korábbi alapkamathoz igazodnak.

A **piaci szereplők** száma az elmúlt évtizedben (45-ről 35-re) enyhén csökkenő volt. A **banki koncentráció** közepesen erős maradt, a tíz nagybank az eszközök 75%-ával (a leányjelzálogbankokkal már 81%-kal), a legnagyobb 5 bank 56%-kal (a leányvállalataikkal együtt 62%-kal) rendelkezett. A magyar bankszféra koncentrációja méretarányosan megfelelőnek mondható, s közel esik a szomszédos Ausztria, valamint más. Magyarországhoz hasonló lélekszámú országok adataihoz. Bár az EU csatlakozást követően **határon átnyúló tevékenységek** folytatására bejelentkezett néhány tucat bank, másfél év után még nincs érzékelhető aktivitásuk. Ez azért fontos információ, mert ha a magyar bankok valóban túlárznák termékeiket, akkor a többletprofitot realizálni kívánó uniós bankok gyorsan aktivizálódnának Magyarországon. E szolgáltatók aktivitásának **hiánya** azonban arra utal, hogy az alkalmazott marzsok és díjak arányosak a hazai bankok által vállalt kockázatokkal,

vagyis nem dolgoznak mesterségesen magas árakkal a hazai bankok. A **problémás állomány** aránya a portfólióban 2003. decemberéhez képest valamelyest emelkedett.

Az **elmúlt két-három évben megemelkedett banki nyereséget** sokan nem jó szemmel nézik, a politikában és a médiában is gyanakvással tekintenek a gazdagodó hazai bankokra. Vizsgáljuk meg, hogy valós és távlatos nemzetközi összehasonlításban milyen a hazai bankok nyeresége. Annak érdekében, hogy megállapíthassuk vajon a hazai bankok az elmúlt 12 év átlagában nyereségesebbek vagy kevésbé nyereségesek voltak-e, mint nyugat – európai társaik, meg kell vizsgálnunk a rendelkezésre álló adatok segítségével az EU-beli és a magyar bankok inflációsúrt adózás utáni profitrátáját, az un. reál-ROE-t.

1. sz. táblázat
Európai bankok adózás utáni profitrátája, az infláció,
és a reálprofitráta 1994-2004.között, %-ban

ÉV	EU		BANK
	BANK ROE	EU INFLÁCIÓ	REAL-ROE
1994	7,1	3,0	4,0
1995	7,1	2,8	4,2
1996	9,0	1,9	7,0
1997	9,0	1,5	7,4
1998	9,0	0,8	8,1
1999	12,2	1,7	10,3
2000	12,5	2,5	9,8
2001	10,1	2,1	7,8
2002	8,6	2,3	6,2
2003	9,9	2,0	7,7
2004	12,5	2,4	9,9

A fenti adatok forrása részben a bankrendszer stabilitását vizsgáló ECB kiadvány, részben az Eurostat, részben szakértői becslések. [Természetesen az adatok kiadványonként eltérnek, így az EU 2005-ös Banking Sector Stability elektronikus kiadványában az itt szereplő nominális ROE értékekhez képest 1997-re +0,2%, 1998-ra +0,1%, 2000-re -0,1%, 2002-re +0,2% és 2004-re -0,3% értékek szerepelnek, az eltérések halmozott értéke nagyjából 0.] Megállapítható, hogy az európai bankok (adózás utáni) reálprofitrátája az elmúlt évtizedben mindvégig pozitív volt, nagyjából 4% és 10 % között ingadozott, átlagosan 7,5 %-os volt a vizsgált évtizedben az európai reál-ROE. Ennek alapján kiszámítható, hogy ha 1 milliárd dollárral bankot alapítottak 1993. végén Európában, akkor a felhalmozódott profit mellett mennyit ér valójában 2004-ben a bank. Ehhez csak össze kell szorozni az utolsó oszlopban lévő százalékos értékeket, azt látjuk, hogy 2003. végére a felhalmozott profitból az átlagos EU-beli bank megduplázhatta a tőkéjét.

Az a vállalkozó, amelyik Magyarországon 1993-ban a bankszférában befektetett 1 milliárd USD-t vajon jobban vagy rosszabbul járt ennél? Végezzük el ugyanezeket a számításokat. Az 1993. végi kezdő időpont választása mellett szól, hogy a kormány 1993. végén hagyta jóvá a bankkonszolidáció lépéseit, és év végére elérte, hogy mindegyik bank 0-t meghaladó, pozitív tőke-megfelelési mutatóval rendelkezzen, ekkor még kétharmad részben állami tulajdonban voltak a magyar bankok.

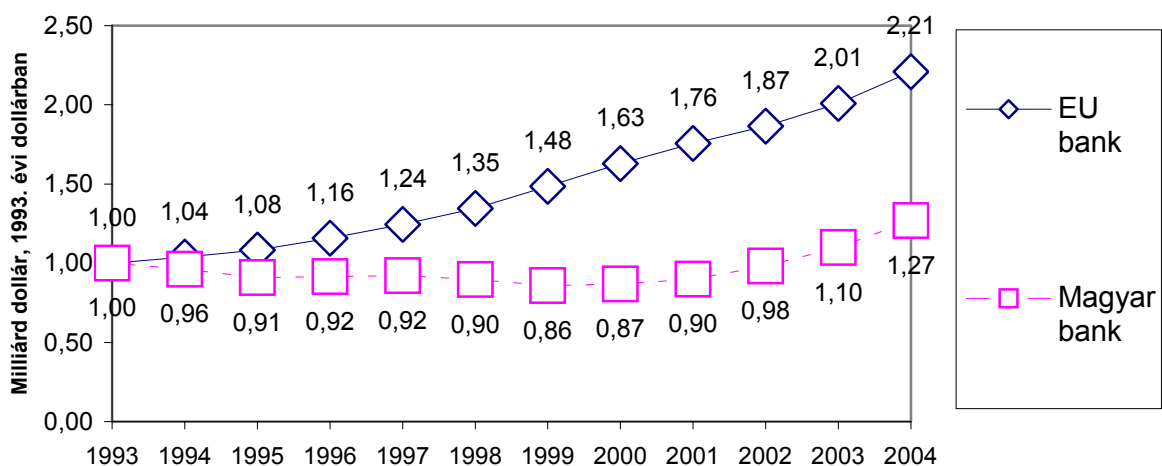
2. sz. táblázat
Magyar bankok adózás utáni profitrátája, az infláció,
és a reálprofitrátá 1994-2004.között, %-ban

	Magyar bank ROE	Magyar Infláció	Magyar bank REÁLROE
1994	14,3	18,8	-3,8
1995	21,3	28,2	-5,4
1996	24,4	23,6	0,6
1997	19,1	18,3	0,7
1998	11,1	14,3	-2,8
1999	5,3	10	-4,3
2000	11,3	9,8	1,4
2001	12,9	9,2	3,4
2002	15,0	5,3	9,2
2003	17,1	4,7	11,8
2004	23,4	6,8	15,5

Az 1994-2004. közötti magyar ROE értékek nem teljesen egységesek, bár az adatok forrása mindvégig a PSZAF és jogelődjének adatai. (Az 1999-2001. évi adózott eredményeket az adózatlanból becsültük meg az adókulcs felhasználásával, és kénytelenségből figyelmen kívül hagytuk, hogy 2002. előtt az MFB, az Exim-bank és PK adatai is benn szerepelnek az adatbázisban.) A következő ábrán együtt mutatjuk be, hogy milyen mértékben maradt le az a hazai bankszférában befektetők tőkegyarapodása 10 év alatt az európai bankba fektetőkétől.

2.sz. ábra
Bankszektorbeli befektetések átlagos megtérülése az EU-ban és Magyarországon

**1993. végén az EU-ban és Magyarországon befektetett 1 mrd USD
tőke és profinnövekménye reálértékben a bankszektorban**

Forrás: SBC, PSZAF, Euróstat, KSH, szakértői becslések

Az ábráról az olvasható le, hogy az EU-ban bankba befektetett 1 mrd USD 2004-ben 2,21 milliárd USD-re szaporodott, miközben az 1993. végén a magyar bankba fektetett 1 mrd USD 2004. végén még csak 1,27 milliárd USD-re gyarapodott. **Azaz az első bő évtizedben a**

magyar bankok nyereségessége az EU bankok nyereségességének még a 2/3-át sem érte el. (1,27/2,21=58%). Ezen belül 2001-ig az 1993-ban befektetett tőke veszített értékéből, valódi hozam csak az utolsó esztendőben keletkezett.

III. Banki nyereségprognózis

Az előző pontban implicite azt érzékeltettük, hogy nem marad fenn a végtelenségig a kiugróan magas banki reál-ROE, hanem idővel a normális szintre csökken az. Ennél konkrétabban lenne célszerű fogalmazni, vagyis azokat a mechanizmusokat kellene feltárni, és lehetőség szerint modellezni, ami hatására a változások bekövetkeznek. Modellünkben központi változó lesz a GDP arányos ügyfélhitelek (h) állománya. Mint fentebb írtuk, 2004-ben $h=0,40$ volt, ami hét-nyolc évi olyan pálya következtében alakult ki, hogy a nominális GDP évi 13 %-kal, míg az ügyfélhitelek 25 %-kal bővültek. Feltételezzük, hogy a későbbiekben is kétszer olyan gyorsan bővülnek a hitelek mint a jövedelem, és h egészen addig nő, amíg el nem éri a 1,0-1,1-es értéket. Feltevésünk szerint ott h növekedése bizonytalan időre megreked, (modellünk szerint örök időkre).

Úgy gondoljuk, hogy h fontos szabályozó szereppel rendelkezik több szempontból is. Feltevésünk szerint, ha h alacsony, akkor magas a kamatmarge (m), míg h növekedésével fokozatosan bezárul 2 % körüli mértékre. Ha azoknak is hitelterméket akarnak eladni, akik eddig nem voltak rá vevők, akkor valószínűleg kell valamilyen árengedményt adni. A tények rendezhetők úgy, hogy általánosságban igaz legyen a „kis h nagy m , nagy h kis m ” összefüggés, a baj azonban az, hogy az elmúlt évek ennél bonyolultabb képet mutatnak Magyarországon, h jelentős növekedése ellenére sem csökken évek óta m .

Segítségül kell hívnunk egy másik összefüggést is, ami szerint h növekedésével a háztartási hitelek részaránya növekszik, és érett bakrendszer esetén nagyjából azonos a vállalkozói és háztartási hitelállomány. Magyarországon 2000 elején az ügyfélhitelek egyhatede, míg 2004 végén már egyharmada volt háztartási hitel. Ha a vállalkozói hitelek alacsonyabb kamatréssel rendelkeznek, mint a háztartási hitelek, akkor előfordulhat, hogy h növekedése mellett mind a vállalkozói, mind a háztartási kamatmarge-ok csökkennek, miközben azzal, hogy eltolódik a háztartások felé a hitelek részaránya így az összesített marge egy időre csökkenhet, stagnálhat, sőt növekedhet is. Látni fogjuk, hogy ez csak egy ideig tart, mivel az összetételhatás érett gazdaságban már nem érvényesül, és m kb. 2%-ra záródik.

Úgy gondoljuk, hogy az eszközarányos működési költség is csökken, mivel a bankok takarékoskodnak a bértömeggel és csak a GDP-vel arányos mértékben növelik a működési költségeket, amelyet c -vel jelölünk. Harmadik tényezőként az e -vel jelölt egyéb bevételeket vehetjük számításba. Feltételezzük, hogy e nem függ h -tól. Sok országban a bankok úgy terveznek, hogy c éppen annyi, mint m , így a bank nettó nyeresége e -től függ. A banki profitráta (ROE) a tőkeáttétel és az eszközarányos eredmény szorzata. A tőkeáttétel az elmúlt években +/- fél % ráhagyással 11,3 körül ingadozott, így ezt használjuk szorzóként (ez nagyjából 9 %-os fizetőképességi mutatót jelent). [A feltevések megfogalmazásánál támaszkodtunk azokra a nemzetközi tendenciákra is, amelyeket Móré (2002.) ismertet.]

Összefoglaljuk a feltevéseket: $ROE=11,3*(m-c+e)$, $m=f(h)$ $c=g(h)$ míg $e =$ konstans. Modellünkben h növekedését meghatározza, hogy a hitelállomány kétszer olyan gyorsan nő, mint a GDP. Meghatározásra vár $m=f(h)$ és $c=g(h)$. Táblázatba foglaljuk a vizsgált változók közül a c működési költség és az m kamatmarge tényleges és modellben becsült alakulását.

Egyelőre nem bontjuk szét m-et összetevőire, de később kénytelenek leszünk így tenni, mivel mint látjuk a növekvő h hitelarány ellenére sem csökken a kamatmarge.

3. sz. táblázat
Fontos változók tényleges és modellbeli alakulása

év	tény c	modell	tény/beclsés h	marge/eszköz m	ROA adózás előtt
1995			16%		
1996			18%		
1997			20%		
1998	3,98%	4,00%	22%	4,43%	0,00%
1999	4,05%	3,88%	24%	4,11%	0,55%
2000	3,79%	3,75%	27%	3,99%	1,25%
2001	3,55%	3,60%	29%	3,91%	1,60%
2002	3,71%	3,45%	32%	4,20%	1,69%
2003	3,34%	3,27%	36%	3,88%	1,85%
2004	2,98%	3,08%	40%	3,91%	2,32%
2005	2,82%	2,86%	44%	3,91%	2,61%
2006		2,62%	49%		
2007		2,36%	54%		
2008		2,07%	59%		
2009		2,00%	66%		
2010		2,00%	73%		
2011		2,00%	80%		
2012		2,00%	89%		
2013		2,00%	98%		
2014		2,00%	109%		
2015		2,00%	109%		

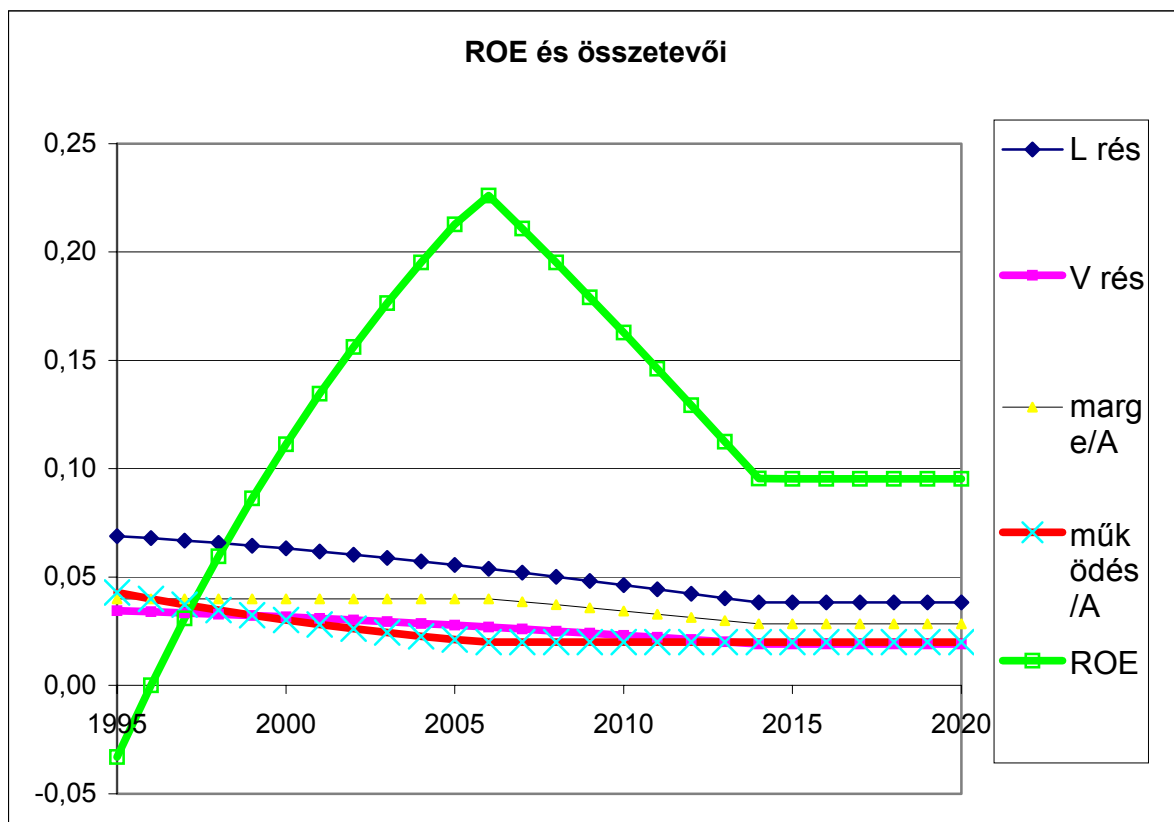
A táblázat második oszlopában szerepelnek az eszköz arányos működési költségek (PSZAF éves jelentései), ennek alapján becsültük c függvényét $c=0,052*(1-h)$ szerint, amíg csak c el nem éri a 2 %-os minimumnak tekintett értéket, onnét kezdve c nem változik, vagyis növekedése együtt halad az eszközállomány növekedésével. (2005-ös c értékét úgy becsültem, hogy a 2004. évi c értéket megszoroztam a 2005. I. félév/2004. I. félév arányával.) Mint szó volt róla h esetén feltételeztük, hogy növekedés 1,0-1,10 között megáll, 2004-ig MNB adat, onnét beclsés. Nézzük most m értékét. A 2005-ös m értékét úgy becsültem, hogy a 2004. évi m értéket megszoroztam a 2005. I. félév/2004. I. félév arányával. Ez az adatsor nem problémamentes, a PSZAF minden évben valamit változtatott a besorolásokon, csaknem minden évben valamit visszakorrigált az adatokon, amelyek ezzel együtt is tanulságosak.

1998-2001. között csökken m, ám utána –szemben a modell feltevésével- nem csökken tovább, hanem stagnál. Így nem remélhetjük, hogy h egyszerű függvényében modellezhetjük m változását, de az összetételhatás magyarázóerejében bízhatunk. Ennek megfelelően képzeletben osszuk kétfelé m-et háztartási m-re (m_H) és vállalati m-re (m_V). Részarányuk h szerint változzon, azaz $m = h*(m_H)+(1-h)*(m_V)$ Ez nem ellentétes a tényekkel, mivel az előző pontban láttuk, hogy 2000-2004. között egyharmadára emelkedett a háztartási hitelek részaránya az ügyfélhiteleken belül, párhuzamosan h lendületes növekedésével. Modellünk esetén az összefüggés okozati jellegű, azért növekedett h, mivel a korábban kevés hitelt felvevő háztartások lakás és fogyasztási hiteltermékeket kerestek. A háztartási hitelek

résaránya azonban nem nő a végtelenségig, hanem feltevésünk szerint csak odáig, amíg meg nem egyezik egymással a két hitel mennyisége. (Ez a feltevés nem mond ellent a fejlett hitelezésű országok gyakorlatának.)

Mindkét esetben (vállalati és háztartási hitelek) a kamatrés változzon az induló értékhez képest a következő összefüggés szerint: $m_{Ht} = (m_{H0}) / (1+h_t)$ és $m_{Vt} = (m_{V0}) / (1+h_t)$ ekkor alakuljon az eszközarányos kamatrés (m) a következők szerint $m = (h / (1+h)) * (m_{H0}) + ((1-h) / (1+h)) * (m_{V0})$. Belátható, hogy az induló értékek függvényében m akár stagnálhat, folyamatosan csökkenhet vagy növekedhet is. (Ha a háztartási hitelek induló kamatrése éppen a duplája a vállalati kamatrésnek, akkor m addig stagnál, amíg nem lesz egyenlő egymással a háztartási és vállalati hitelek állománya. [$m = h / (1+h) * 2m_{V0} + (1-h) / (1+h) * m_{V0} = m_{V0}$]) Vagyis azt látjuk, hogy pl. 8 %-os háztartási és 4 %-os vállalati eszközarányos kamatmarge esetén a nagyobb marge-jú háztartási hitel részarány-növekedése éppen ellensúlyozza azt, hogy mindkét hitelfajta marge-ja csökken. Könnyen lehet, hogy ez az oka, hogy ötödik éve nem mérséklődik a magyar kamatmarge, miközben a h hitelarány 29 %-ról 44 %-ra nőtt. A modell logikája szerint azonban 2006-ban eléri h az 50 %-ot, és mivel - a modell szerint - ekkor a háztartási és a vállalati hitel egymáshoz viszonyított aránya már nem változik többé, azaz az összetételhatás már nem képes kompenzálni a részek egyenkénti marge csökkenését, megindul a kamatmarge lemorzsolódása. A következő ábra ezt is illusztrálja, de kezdjük az értelmezést ROE alakulásának elemzésével.

3 sz. ábra
Adózás előtti sajáttőke arányos eredmény modellezése

Az ábrán látható, hogy az adózás előtti ROE 1996-ban a negatív sávból hirtelen a pozitív tartományba felugrik és tíz év alatt -5 %-ról 20% fölé emelkedik. A c működési költség a

kezdeti 4%-ról 2 %-ig csökken, majd ezen a szinten stagnál. A vállalkozói hitelek és háztartási hitelek kamatmarge-ja egyaránt csökken, miközben összegük az összetételhatás következtében – mint erről fentebb szó volt - stagnálhat, csökkenhet vagy éppen emelkedhet is, addig, amíg el nem éri a háztartási/vállalati hitelarány azt a rátát, ami véglegesnek tekinthető. Innét kezdve m is egyértelműen süllyed, mivel nincs többé összetételhatás.

Ha m stagnál és c csökken, akkor ott lesz maximális ROE, ahol c elérte a minimális színvonalat, esetünkben a 2 %-ot. Ha m tovább stagnál, akkor ROE nem ilyen csúcsos lesz, mint az ábrán, hanem trapéz alakú, vagyis ROE mindaddig ilyen magas marad, amíg nem éri el a háztartási hitel/ vállalati hitel a végső arányt. A táblázaton szereplő h azonban azt jelzi, hogy ez mostanában várható. Ha ez bekövetkezik, akkor m csökken és ezzel ROE is csökken. Ha m nem esik 2% alá, és az eszközarányos működési költség (c) is a 2 %-ot célozza meg, akkor innét ROE az egyéb bevételek függvényében alakul, modellünkben az –állanó nagyságúnak kalibrált - eszközarányos egyéb bevételek (e) 11,3-szerese lesz ROE.

Modellünk tartalmaz önkényes feltevéseket, és jelenleg még távolról sem befejezett, inkább illusztratív jellegű. Valószínűleg helyes a ROE fordított, törött V alakja, de nehéz belőni, hogy hol a csúcs, és mennyire válik trapézossá. Bizonyára kapcsolatban áll mindez a hitelarány változásával, de a kapcsolat alakja sok csatornán keresztül realizálódik. Egyszerűség kedvéért stabilnak tekintettük a tőkeáttételt, mivel Brealey-Myers (1999) és Santomero(1996) egyaránt felhívja a figyelmet arra, hogy a tőke-összetétel, tőkeáttétel problémája mind általában, mind a bankszektorban nincs kellőképpen megoldva. Valószínűsítjük, hogy pár év múlva a magyar bankok esetén a csökkenő (m) kamatmarge éppen (c) működési költséget termeli ki, és az egyéb (e) bevételeknek 10-12-szerese lesz az adózatlan ROE érték.

Következtetések

Ez a cikk egyfajta munka közbeni jelentés. Abból a felismerésből született, hogy a banki nyereség hosszabb távon prognosztizálható, és ennek alapján az egyes évek adatai is jobban magyarázhatóak. Magyarországon 40 év szocializmusának utolsó éveiben született a kétszintű bankrendszer. 1987-ben még „Bázel előtt”, de facto tőke nélkül alapította az állam a kereskedelmi bankokat, amelyek pár évig hihetetlenül profitabilisnak tűntek, (1987-ben 47 %-os, 1990-ben 52 %-os volt a banki ROE), majd a rendszerváltás körüli transzformációs válságban tönkrementek a keleti piacokat veszített vállalatok, és közvetve az azokat hitelező bankok. A GDP 10-20 %-át kitevő költségek árán az állam szanálta a bankokat, és eladta külföldi befektetők részére. Azóta megváltozott a profitráta alakulásával kapcsolatos elvárás, a profitráta egyik meghatározó eleme a tőkeáttétel, amelyet Bázel I. és Bázel II. befolyásol, mint felső értéket. Vizsgáltuk a szabályozás-elmélet két iskoláját, és úgy láttuk, hogy amíg Bázel I. vitán felül a jóléti szabályozáselmélet kategóriáiban magyarázható, addig Bázel II. (pontosabban annak EU-s kezelése) a következő évtized tapasztalatainak függvényében még további, alaposabb megítélésre vár.

Magyarországon a bankprivatizációt követően az új tulajdonosok pénzt, időt és fáradságot nem kímélve rendbe hozták a bankokat, modern termékeket fejlesztettek ki, korszerű IT-re tértek át, 1998-2001. között gyorsan növekvő mérlegfőösszeg és hitelállomány mellett 30350 főről 26270 főre csökkentették a banki alkalmazottak létszámát. Elviselték, hogy 1994-2000 között a reál profitráta előbb negatív majd zérus-közeli legyen. Úgy tűnik számításuk bevált, a 2001. utáni években a csökkenő fajlagos működési költség és a nem mérséklődő, magas

kamatmarge mellett a nemzetközi banki reálprofitrátának nagyjából a dupláját termelik a hazai bankok. Összességében az 1994-2004. közötti évtizedben az összegzett reálprofit még mindig csak fele - harmada az EU-beli bankokénak. Jelenleg azonban magas a profitszint, és sokakat foglalkoztat, hogy meddig marad így. A cikkben alkalmazott modell segítségével azt a feltevést fogalmaztuk meg, hogy a hitel/GDP arány növekedésével párhuzamosan nem csak a költségek, hanem a kamatmarge is csökken, ami elvezeti a magyar bankokat is a nemzetközileg megszokott 10 % körüli adózás előtti ROE színvonalra.

Irodalom

Brealey-Myers: Modern vállalati pénzügyek Panem, 1999

Danielsson, J., Embrechts P., Goodhart C., Keating C. Muennich F., Renault O, Hyun Song Shin (2001) An Academic Response to Basel II. London School of Economics, Special paper Series May 2001

Demirgüç-Kunt, Asli-Huizinga, Harry (2000): Financial Structure and bank Profitability . World Bank, Policy Research Working Paper 2430.

Móré Cs. (2002.) :Jövedelmezőségi tendenciák a bankszektorban In: MT 26 Tanulmányok a bankszektor középtávú fejlődési irányairól MNB Műhelytanulmányok 2002

Stiglitz, J.E.: A kormányzati szektor gazdaságtana KJK-Kerszöv, 2000

Stiegler, G.J.: Piac és állami szabályozás KJK, 1989

Savas, E.S.: Privatizáció Akadémiai Kiadó, 1993

Modigliani, F–Miller, M (1958): A tőke költsége, vállalati pénzügyek és a beruházás elmélete in: Modigliani, F.: Pénz, megtakarítás, stabilizáció KJK, 1988

Santomero, A.M.: A bank modelljei. Áttekintés in: James, C.M. & Jr. Smith, C.W.(szerk.): Kereskedelmi bankok Panem, McGraw-Hill, 1996